

על יאיר בחייו ובמותו

פנתם גינוסר

עדה אמיכל-ייבין: „בארגמן“ – סיפור חייו של יאיר (אברהם שטרן) הוצאת „הדר“ / 1986

בן שלושים וארבע, מבודד ושנוא, היה יאיר (אברהם שטרן) כשגורה בידי הבולשת הבריטית בתואנת שקר שניסה לברוח. כעבור שני עשורים כבר נכון לו מקום של כבוד בפנתיאון גיבורי התחייה הלאומית, כשעל מכבדי דמותו ומוקדיה גמנים גם בני פלוגתא חריפים כדוד בךגוריון ויצחק שדה.

סיפור חייו מרגש ומרתק. בן שמונה טול-טל על ידי המלחמה, המהפכה ומלחמת האזרחים, וחזר לבסוף מפטרוגראד הסובייטית לבית הוריו שבסוכאלק הפולנית והוא בן חמש עשרה. כעבור ארבע שנים נשלח ללמוד בגימנסיה העברית בירושלים ובאוניברסיטה העברית. לאצ"ל הגיע ב-1932. ב-1934 מחליט הסטודנט המבריק לוותר על התמחות בפילולוגיה קלאסית ועל התמסרות לכתיבת שירה, הכל כדי להקדיש את כל עיתותיו לעמו. אף על אהבה וחיי משפחה החליט לוותר לשם כך, אך חזר בו.

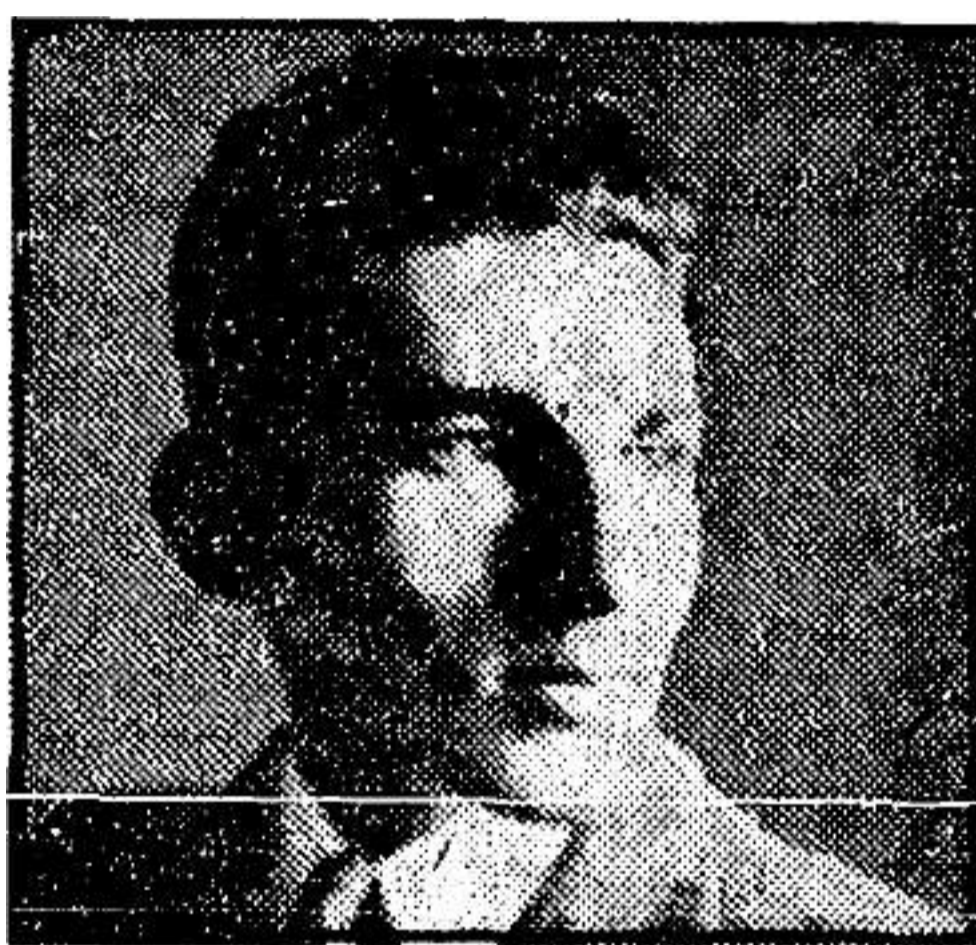
באצ"ל היה יוצא דופן: אינטלקטואל בין פייטרים, קפון בלבשו ובגימוסיו בין צבאים רים מחוספסים, לא רביזיוניסט בין תלמידי ז'בוטינסקי. הוא נעשה ל„שר החוץ“ של האצ"ל, ובמקביל הוא משפיע על עיצוב האירגון שלא בהתאמה לדרכו של ז'בוטינסקי. הוא רוקם תכנית נועזת לנצל את האנרגיה של הנוער היהודי בפולין, את האנטישמיות של ממשלתה ואת חולשתה הצבאית של בריטניה, כדי להשתלט על הארץ.

פרוץ המלחמה שם הכל לאל. יאיר לא נואש והוא מנסה לרתום את אסון המלחמה למרכבת הגאולה הלאומית. כאן מתחילה מפלתו. הוא שוגה נוראות בהערכת הגורמים הבינלאומיים, ומאבד את מרבית הארגון שעליו בנה את מהלכיו. הוא נעשה מבודד יותר ויותר, וכגיבור הירואי של טראגדיה אינו מוכן להתפשר ולקנות את חייו במחיר נסיגה. כך הוא מביא על עצמו את קיצו. אך מותו לא היה המערכה האחרונה. נכונותו לקורבן הנביטה מחדש את המחתרת שנקר-אה אחר מותו בשם לח"י, וששימשה קטאלייזאטור לגורמים גדולים ממנה להגיע לידי עימות עם השלטון הבריטי. התברר כמו כן שבנקודה מכרעת היתה תפיסתו ה„מטורפת“ ריאליית. לדעתו תנאי להגשמת הציונות היה חיסול השלטון הבריטי בארץ ישראל, וגם ניתן לחסל שלטון זה.

מפליא שעד עתה נכתבו על יאיר רק שתי ביוגרפיות. הראשונה של יעקב וינשל, והשנייה היא זו שלפנינו – „בארגמן“ של עדה אמיכל-ייבין.

המחברת ידעה לקשור עובדות מתוך חייו יאיר לכדי סיפור שוטף הנמסר בלשון רהוטה. וראוי לציין, כי למרות היותה מאוהבת בגיבור הסיפור, אין היא מתחמקת מלהציג עדויות ומסמכים פוליטיים שלא ינעמו לאוהביו ולמעריציו. אך בזה מסתכמים שבי חייו של „ארגמן“. יש כאן כתיבה עתונאית מיומנת, אין כאן חזירה לעומק לא במישור הפסיכולוגי, לא במימד ההגותי ולא בתפיסה ההיסטורית.

יאיר היה משורר ובריכת שירתו על רקע השירה העברית בזמנו עשויה לשמש אחד

יאיר

המפתחות החשובים לתדירה לאישיותו ולעולמו הרוחני. אך שירתו לא נותנה בספר, להוציא כמה הערות גבונות של י. אלרואי על טעמו בשירה.

בהסתמכות על מקורות חטאה המחברת בחטא ההסתמכות הלא ביקורתית על חלק מן העדויות (רטוש, לובינסקי, לנקין ועוד) ובהיטפלות קטנונית לאחרים (נתן ילין מור). למשל, היא מביאה כעובדה שתרומתו המחז' שבתית הפוליטית של יאיר נוצרה אצלו „בשיחות אין ספור“ עם יונתן רטוש, כאשר רטוש הוא המדבר ויאיר הוא השומע והשרת. היסטוריון רציני לא יקבל עדות כזו ללא חשד, בייחוד כשהוא יודע, כמו המחברת, באיזו מרירות התייחס רטוש כעבור שנים להערצה שזכה לה יאיר (בעצם הוא דמות פיקטיבית שהפכו אותו אח"כ לנביא). מוזר שעם „דמות פיקטיבית“ זו היה רטוש מוכן לבזבז שעות אין ספור, ועליה, טרם שזכתה להערצה בחוג נרחב, כתב את אחד היפים בשיריו.

ועוד דוגמה. בימי מאורעות תרצ"ז-תרצ"ט האביל אברהם תהומי חלק מן האצ"ל אל ה„הגנה“. המחברת רומזת שעשה זאת מתוך פחדנות; וזאת בהסתמך על עדותו של חיים לובינסקי. גם דוד ניב איש אצ"ל כתב על אותה פרשה, וגם לפני עמדה עדות לרבינסקי. אך ניב הוא היסטוריון רציני ויודע כיצד להתייחס לעדויות ולא נכשל ברכלנות.

היו אלה ימים של תסיסה מחשבתית וה-

תפתחויות אידיאולוגיות בכיוונים מנוגדים בתוך ה„מיליה“ שיאיר פעל בו. יאיר נעשה דתי, כנראה בשנת 1934, אך ב„עיקרי התחייבה“ שניסה להנחיל לארגונו לא נאמר שהקב"ה יצר את עם ישראל ובחר בו, אלא שעם ישראל הוא שיצר את דת ישראל וממילא את אלוהי ישראל. זאת ועוד, בבטאונו של יאיר ב„מחותרת“ הופיע מאמר „העברים כקר לונזאטורים ולוחמים“, שבו מועלה חניבעל על גס ותפיסתו „כגענית“. כל התפיסות הסי תירתיות הללו מבקשות התייחסות ובריקה, אך זה לא נעשה בספר.

כיוון שחייו של יאיר, לפחות שש שנותיו האחרונות, התמזגו עם ההיסטוריה הציונית, היוני להעמיד את הביוגרפיה שלו על רקע היסטורי רחב יותר. נראה לי שלא די לספר מה השיג יאיר מן השלטונות הפולניים, אלא לספר על מרקם היחסים בינם ובין שאר הגורמים הציוניים (הסכם הקלידינג, העזרה גם ל„הגנה“ ועוד). דווקא על אותו רקע היה מתבלט הייחוד של יאיר והחידוש שבגישתו.

כאן אני עובר לפרשה הקשה והכואבת של גסיונותיו הכושלים של יאיר ליצור ברית עם מדינות ה„ציר“. לשבחה של המחברת יצויין שאינה מעלימה ואינה מטשטשת, אך ההתמודדות עם הפרשה היתה כנראה מעל לכוחה. חלק מן העדויות שהיא מסתמכת עליהן (לנקין, צלניק) נראות פנטאסטיות ובלתי מתקבלות על הדעת (הן הלא שחזור כעבור שנים והרצון לאפולוגטיקה בולט).

לסיום רצוני להעיר בעניין זה ולאן דור קא כביקורת על הספר. ברור שיאיר לא הבין נכונה את משמעות הנאציזם וזוועתו, בייחוד שער סוף 1941 היתה קיימת לכאורה האופי ציה של מרגסקאר (כלומר תכנית נאצית לר"כז את יהודי אירופה במחוז אוטונומי) ויהודי גרמניה שהיתה להם ויזה יכלו לעזוב את גרמניה באותה שנה. אך האם מנהיגים ציוניים ים אחרים הבינו? כמו כן חשוב לזכור שברייטניה נתפסה כאויב העם והציונות לפני פרוץ המלחמה. מאיר אביווהר בספרו „הצירנות הלוחמת“ מביא את התפרצותו של ויצמן: „אנגליה בגדה בנו ועלינו להלחם בה עד רדתה...“ וכן הוא מספר כי וייצמן הביע נכר נות לשתף פעולה עם הברלנים בארה"ב, כדי למנוע מבריטניה עזרה אמריקנית (למלחמה בהיטלר). כלומר, לפחות לזמן קצר, היה אפילו וייצמן מוכן לפגוע בבריטניה פגיעה שיכלה לסייע להיטלר יותר מכל תכניותיו של יאיר. אין דברי באים כדי להצדיק, אלא כדי להעמיד את הדברים על הרקע ההיסטורי רי הנכון. המבוכה האיומה, בסיטואציה האיומה, שכל המנהיגות הציונית היתה נתונה בה אז, היא שמסבירה את המשגה האיומה של יאיר ולא רק מבחינה אחת. השאלה היא: האם רק יאיר שגה אימות באותה סיטואציה היסטורית? אך זה נושא לדיון נפרד.